

*A Pro Domo Dei
műemlékmentő akció dokumentumai
(1990. június – szeptember)*

Jelentés

az 1990. május 30-i földrengés által
a háromszéki templomokban okozott károkról
és a helyreállítások segélyezéséről

VARGA ISTVÁN

okl. építészmérnök, műemléki szakmérnök
(Országos Műemléki Felügyelőség)

*

Munkatársak:

DR. GYURKÓ JÁNOS

okl. építőmérnök, műemléki szakmérnök

*

NAGY LÁSZLÓ

(Transsylvania Caritas)

*

NÓVÉ BÉLA

író, újságíró,

a „Pro Domo Dei” akció koordinátora

*

SEBESTYÉN JÓZSEF

okl. építészmérnök, műemléki szakmérnök
(Országos Műemléki Felügyelőség)

„Eppur si muove...”

„És mégis mozog a Föld!” – éreztük át nagyszerű borzongással ismét e szavak jelentését alig egy éve, mikor a kontinens keleti felét elemi erejű politikai rengések rázták meg a bénító zsarnokság már-már örökkévalónak tűnő korszaka után. Berlin, Prága, Bukarest forradalmi mintha csak e makacs természeti törvényt kívánták volna igazolni, reményvesztett milliók hitét, életerejét mozgósítva egy sodró erejű történelmi pillanatra.

„Eppur si muove – És mégis mozog a Föld!” – döbrentünk rá alig pár hónap múltán keserű józansággal konstatálva e szavak nemcsak jelképes, de valóságos súlyát. Mert a Keleti Kárpátok vidékének sokat túrt lakóira a diktatúra keserves éveit után most újabb csapás nehezedett: a május végi, vranceai földrengés – alig egy évszázad alatt immár hetedik alkalommal.

Szomorú tény, hogy e lármás, szenzációktól ajzott időkből a nagyvilág alig is figyelt fel e csöndes s csupán másodpercekig tartó tragédiára, amely bár ezúttal nem járt tömeges emberáldozattal, ám annál nagyobb kárt tett az itt élő emberek és Isten e vidéken emelt hajlékaiban. Emlékezzünk: két esztendeje sincs még, hogy Európa-szerte széleskörű szolidaritási mozgalom indult a „szisztematizálási” kampány által fenyegetett romániai falvak megmentéséért. Akkor, szerencsére, elmaradt a katasztrófa. Most íme, itt van, s a külvilág – ez alól sajnos Magyarország sem kivétel! – alig látszik tudomást venni róla.

Pedig a nem is oly távoli Háromszék magára hagyott falvai, düledező templomtornyai, megroppant karzatai és égre meredező szétzúzott orgonasípjai ma méginkább segítségért kiáltanak. A „Pro Domo Dei” akció, s vele e kis tanulmány ezt a segélykiáltást hivatott fölerősíteni, hogy akinek van füle a hallásra, meghallja azt, s cselekedjék hite, embersége és képességei szerint.

Biztató jelek mutatják, hogy a tájékozatlanság, s a sokféle mai gond és baj ellenére mind többen vannak, akik meghallják e hívást. Itthon és külföldön, magánszemélyek és intézmények egyaránt. Mindezt nemcsak az Alapítvány számlájára – főként a televízióban s a Magyar Nemzetben közzétett dokumentumok hatására – befizetett összegek, de az a sokfajta szakmai és gyakorlati felajánlás is igazolja, amivel egyre többen keresnek meg bennünket. A „Pro Domo Dei” akció ehhez kíván megfelelő keretet és szakmai segítséget biztosítani. Szervezői a helyi viszonyokat régóta jól ismerő, s az első kárfelmérést és dokumentációt készítő önkéntesek: részint a Transsylvania Caritas egyesület, részint az Országos Műemléki Felügyelőség emberei. E koordinációs testület az érintett egyházak és helyi szervezetek képviselőivel szorosan együttműködve szakértőket, anyagi és technikai erőforrásokat továbbít a helyszínre, rendszeresen jelentést készít a már elévült és a még szükséges helyreállítási munkákról.

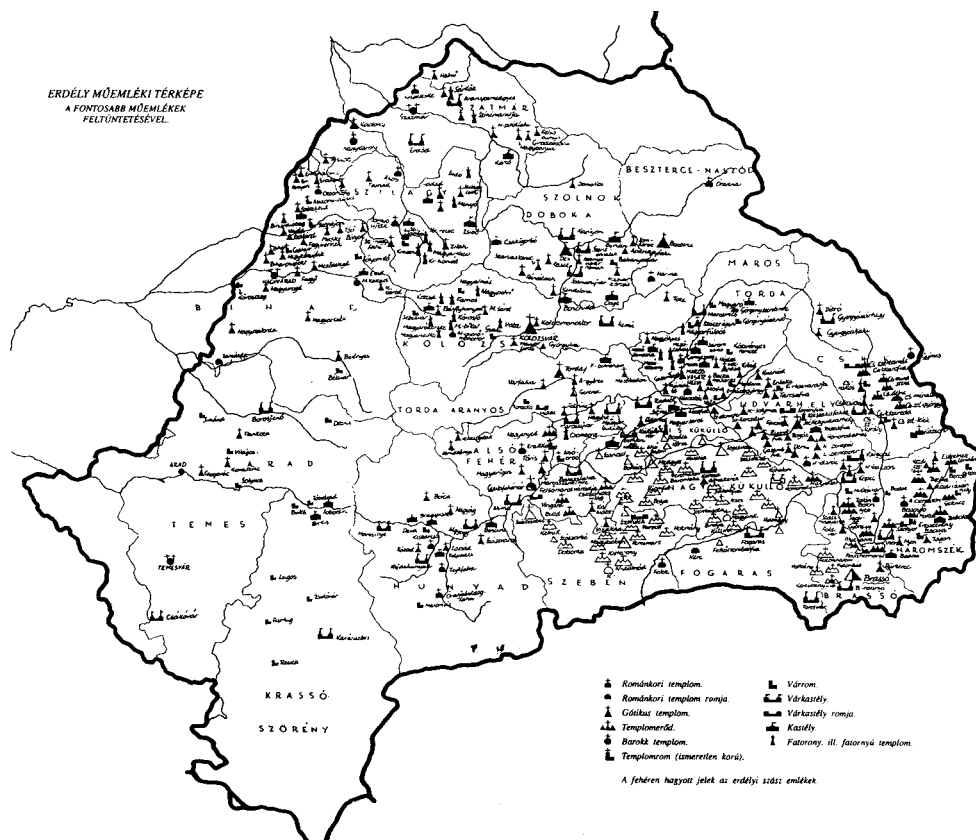
Tevékenységünket három alapelv vezérli. Az egyelőre csupán Kovászna (a hajdani Háromszék) megye templomaira és egyházi épületeire (kolostor, kápolna, parochia, plébánia) kiterjedő akció elsődlegesen *műemlékmentő* jellegű, azaz a legbecselebb, s a legtöbb kárt szenvedett épületek helyreállítását célozza, mely feladat a helybeliek anyagi lehetőségeit meghaladja. A segélynyújtás egyszersmind *ökumenikus és etnikailag semleges* alapon történik, azaz, jóllehet a sérült templomok zöme felekezetiileg a római

katolikus és a református egyházakhoz tartozik, az erdélyi unitárius, baptista, vagy a román ajkú görög-keleti és görög-katolikus gyülekezetet éppúgy támogatni kívánjuk. Ez, a szükség diktálta gyakorlati teendőt s a keresztény testvériség egyetemes elvét szem előtt tartva, nem is történhet másként.

Mint akciónk neve hirdeti: *Pro Domo Dei – Isten házáért* cselekszünk – remélhetőleg e kiadvány által is újabb társakra lelve. Ám amit teszünk, éppúgy szolgálja a templomokban századok óta oltalmat találó gyülekezetek létét és fennmaradását is. Azokat a nehéz sorsú, dolgos és egyszerű embereket, akik oly sok csapást túlélve ma maguk is támaszra, megerősítésre várnak. Hogy hajnalonként, ha szerszámmal vállukon a mezőre indulnak, vagy fázósan a munkásbuszra várnak, ismét „erős várunknak” láthatassák a teremtő akarat, a túlélés s a hit e makacs emlékműveit: a büszke tornyot s az oly sok pusztító földrengést kiállott, százados falakat.

Budapest, 1990. október

Nóvé Béla
a Pro Domo Dei akció
koordinátora

A háromszéki templomok rövid története

A székelyek egy jelentős csoportja a XIII-XIV. század folyamán az Olt völgye és a mai Szászváros közötti részekről délkeleti irányba mozdulva, a Kárpátok kanyarulatával határolt magas hegyek és nagy erdőségek övezte, termékeny területen telepedett le. A Háromszéki-medence területén kialakult székely székekre vonatkozó adatokat XV. századi oklevelekben találhatunk először: Kézdiszék, 1428; Orbaiszék, 1414; Sepsiszék, 1404. A székek elnevezésükben megőrizték a székelység korábbi szállásvidékének emlékét, hová 1160 körül százsokat telepítettek, jóllehet Kézd, Orbó, Sebes helységek máig léteznek.

Néhány kivételtől eltekintve a háromszéki középkori templomokat az 1332-1334 közötti pápai tizedjegyzékek említik először. A Sepsi- és Kézdiszék plébániáit tartalmazó tizedlajstrom 49 nagy valószínűséggel azonosítható falvat nevez meg. E plébániák templomai közül 16-20 épületről biztos, illetve feltételezhető, hogy korabeli, de már csak hét olyan templom áll, amelyekben XIII. századi részletek láthatók. Ezen kívül van még hét olyan ma is álló templom, melyekről biztosan tudjuk, hogy a XIII-XIV. században épültek, habár ezeket a pápai tizedjegyzék nem tartalmazza.

Háromszék középkori templomai az Erdélyszerte a XIII. században meghonosodott, egyszerű alaprajzú, téglány alakú hajóból és szabálytalan félköríves záródású szentélyből álló, torony nélküli templomtípust képviselik. Csak néhány, többnyire romokban fennmaradt más típusú templomot ismerünk, melyek valamivel korábban, a XII. és a XIII. század első felében épülhettek. E templomtípus analógiái szerte a középkori Magyarország területén ismertek, de különösen a határszéli és más, egykor székelyek által lakott területeken (pl. a mai Burgenland területén, Csallóközben és a Nyírségben), valamint Udvarhelyszéken és Maroszáéken gyakoriak.

A székelyek betelepítését követő első nagy, valószínűleg szervezeten folyó építési hullám eredményeként a későbbi Háromszék területén legalább 45 templom meglétével számolhatunk. Ezt követően templomok építéséről vagy átépítéséről – természetesen a gyér oklevelés anyag miatt is – a XV. század közepéig nem értesülünk. Annál több esetben feltételezhető, hogy a templombelső kifestését ekkor végeztették.

A tatárjárást követő viszonylag nyugalmasabb évtizedeket a XV. század végétől újra egy békétlenebb időszak váltotta fel. Földrengés is sújtotta a vidéket, de a lélekszám feltételezhető növekedésének s a közösségek gyarapodásának is köszönhető, hogy elkezdtek a templomok megújítását, átépítését. Megindultak a templomok erősítésének munkálatai: tornyok épülnek s az egyes települések meghatározó, kiemelkedő elemeivé válnak. Ez a helyi harcokkal, török és tatár betörésekkel terhes időszak a reformáció terjedése nyomán egyúttal a vallási ellentétek kiéleződésének is ideje. Kialakul a vidék felekezeti megosztottsága, ettől kezdve római katolikus, református és unitárius közösségek élnek egymás mellett, gyakran egyazon faluközösségen belül. A vidék népessége a történelem hányattatásai ellenére is növekedett, számos templom – és kolostor – épült a XVII-XIX. század folyamán. A megye délkeleti részén a betelepült románság is több, ma is álló barokk templomot emeltetett. A XX. század elején épült jellegtelenebb templomok sorából kiemelkedik a Pákey Lajos tervezte bölöni unitárius templom.

A számos pusztítás következtében a templomok zömét többször átépítették. A harci cselekmények elmúltával is megmaradt a rendszeresen visszatérő földrengések rombolása.

1920 után már alig építettek új magyar templomot, de a székely közösségek láthatóan nagyobb figyelemmel fordulnak régi templomaik – nemzeti és vallási szimbólumaik – felé. A restaurálási munkákban elvülhetetlen érdemeket szerzett Debreczeni László vezetésével építették újjá a bikfalvi református templom tornyát és állították helyre a gidófalvi református templomot.

A már régebről itt lakó s az Erdély Romániához való csatolása után betelepedett románság 1920-tól napjainkig több új görög keleti és – 1948-ig, a felekezet betiltásáig – görög katolikus templomot épített a román, illetve vegyes lakosságú falvakban.

A kommunista diktatúra évei alatt a magyarok nem építhettek templomot, csak néhány esetben engedélyezték torony nélküli kisebb imatermek kialakítását. Rendkívüli erőfeszítéssel és nagy igényességgel készült el 1988-89-ben az illyefalvi – templomértékű és léptékű – imaterem.

Az 1989 decemberi fordulatot követően a hosszú, kényszerű szünet után most újra lehetőség nyílt az egyházak szabadabb szervezkedésére. Remélhetjük, hogy Erdély falvaihoz méltó szellemben és kivitelezésben láthatjuk hamarosan nemcsak a megőrzött és felújított templomokat, hanem Istennek újabb házait is!

Literatura Historică – Történeti szakirodalom:

Entz, Géza: Die Baukunst Transylvaniens im 11-13. Jahrhundert; Acta Historiae Artium Acad. Sci. Hung. Tom. XIV. Budapest, 1968

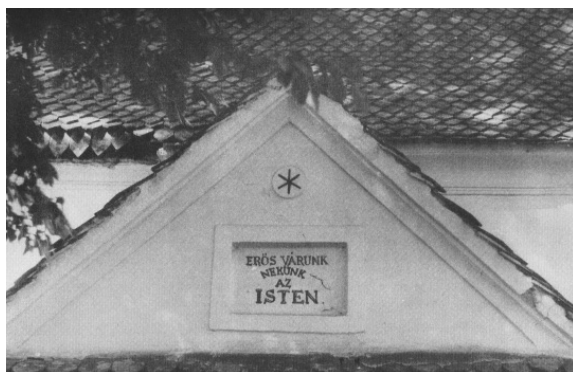
Herner, János (ed.): Mappa Transilvaniae et Partium Regni Hungariae – Repertoriumque locorum objectorum Szeged, 1987

Korompay, Katalin (ed.): The Endangered Herritage of the Romanian Settlements, VÁTI, Budapest, 1988

Köpeczi, Béla (ed.) Erdély története I-III. Budapest, 1986

Orbán, Balázs: A Székelyföld leírása III. Pest, 1869

Wagner, Ernst: Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen Köln-Wien, 1977

Az 1990. május 30-ai földrengés okozta károk

1. Történeti áttekintés

Erdély területén a Háromszéki-medence szenvedett a legtöbb földrengéstől az idők folyamán. 1473 és 1944 között – Simon Béla professzor adatfeldolgozása szerint – 129 (!) erősebb rengés sújtotta ezt a vidéket, azóta további három – 1977, 1986, 1990 – erős lökés okozott súlyosabb károkat a vidék templomaiban és egyéb épületeiben.

Az erősebb földrengéseket többnyire jelentősebb átépítések követték. Ez az összefüggés fontos támpontként szolgálhat mind a művészettörténeti kutatásokhoz, mind az újabb földrengéskárok elleni megelőző és restaurálási munkákhoz. Így például, az 1473. augusztus 29-ei és az 1516. november 24-ei földrengéseknek jelentős szerepük lehetett a korábbi egyszerű templomok erődtemplommá alakításában s ekkor készülhettek számos falkép is.

Az adatok tanúsága szerint később, az 1728. szeptember 25-én, az 1738. június 11-én, az 1802. október 26-án és az 1940. november 20-án kipattant földrengések okozták a legnagyobb károkat. (Ld. mellékletek).

A történeti adatok azt mutatják, hogy a korábbi károk javításai, az altalajviszonyok, az épület konfigurációja stb. együttesen – az újabb földrengések hatására – egyes templomokat végleg pusztulásra ítélnék, másokat évszázadokon át viszonylag épségben tartanak meg. Ezért a földrengések történeti – az egyes épületekre vonatkoztatott – elemzése s a régebbi rejtett vagy kijavított károk feltárása a templomépületek várható „reagálásának” szempontjából elengedhetetlen.

2. Az 1990. május 30-ai földrengés jellemzői

A Háromszéki-medence földrengéseinek fészke többnyire a Vrancea hegység alatt fekszik és rendszertelen megjelenését a Kárpátok kanyarulatának gyűrődéses létrejötte óta is működő tektonikus mozgások okozzák.

Az 1990. május 30-án, helyi idő szerint 8.40-kor kipattant földrengés fészke 90 km mélységben a 45,873 északi szélesség s a 26,666 keleti hosszúság koordináták szerint helyezkedik el. Magnitúdója 6,7 a Richter-skálán. Hatása erősen érződött Moldva déli részén, Brassó, Bukarest és Brăila térségében, Moldáviában és Bulgáriában is, de erősebb rengéseket jeleztek Moszkvától Jugoszláviáig. Romániában 7 ember meghalt, kb. hétszázan megsebesültek, Moldáviából négy halottat jelentettek. Az anyagi károk Romániában és Moldáviában jelentősek. (Forrás: Országos Földrengésjelző Observatórium, a U. S. Geological Survey jelentése alapján.)

Összehasonlításként, az 1940. évi, hasonló jellegű és hatású földrengés adatai: 45,8 – 26,6 ; fészekmélység: 150 km.

3. A földrengéskárok jellege, mértéke

A káreloszlás a megye területén feltűnően egyenlőtlen és csak kis mértékben függ az epicentrumtól való távolságtól. Ennek fő oka az, hogy a földrengés erőssége és más okok együttes hatása minden egyes templom esetében más és más.

Az okozott károk a fészekben kipattant energia nagyságától, az epicentrumtól való távolságtól, az altalajviszonyoktól, az épület konfigurációjától (alaprajzi és tömegforma, szerkezet stb.), a tájolástól, az épület saját rezgésidejétől, az épületrészek egymáshoz való viszonyától, az építés módjától, valamint az épület anyagától és pillanatnyi állapotától függenek.

A rengéslökések a karcsú, magas építményeket, amelyek magassága lényegesen nagyobb a vízszintes méreteknél – pl. tornyok – hajlítással veszik igénybe, míg a normális épületek falrészei magasságuk szerint különböző mértékű vízszintes eltolást szenvednek.

A kár mindig az épület felső részén jelentkezik s a lökések erejének növekedésével terjed át az alsóbb részekre. A károsodás mértéke a lökés tágasságától függ, de befolyásal lehet rá az épület saját rezgésideje is.

A lökés és a sinus-rezgés együttes hatása úgy érvényesül, hogy a gyors és erős lökés megbontja a falrészeket, míg a sinusos rezgés tágassága és gyorsulása fokozatosan a maximumig erősödik s ez a megbontott, elvált falrészeket eltávolítja egymástól. A résekbe esett törmelék feszítő ékként működik.

A közvetlen mechanikai hatásnál lényegesen nagyobb kárt okoz az, hogy egyes altalajfajták a rezgések hatására egyenetlenül süppednek vagy lejtősen csuszamlanak. Ennek következtében a rengéshatások erőssége megnövekszik, így helyileg akár 3-4 fokkal nagyobb „látszólagos” erősség is jelentkezhet. Erősségnövelő hatása elsősorban a vékony rétegben álló, laza, vízzel átitatott kőzetfajtáknak van. Az altalaj süppedése következtében előálló károk az épület alsó részén jelentkeznek. A közvetlen mechanikai és a közvetett hatások együttesen a legerősebben megépített épületekben is nagy károkat okozhatnak.

A károsodásra befolyással van az épületek, épületrészek egymáshoz és a lökésirányhoz való viszonya. A magas részek a mellettük levő alacsonyabbra erős nyíró- és hajlítóhatást gyakorolnak. (Például: a templomtorony „meghajlítja” a templom oromfalát). Ugyanez okból megsérülhetnek az átalakítással meggyöngített, a hozzáépítéskor rosszul összetoldott részek. (Például: két, különböző időben épített alapfal találkozási feletti elválás vagy törés; jellemző a később épített apszis elválása a korábbi templomhajótól).

További károkat okoznak a magasabbról az alacsonyabban fekvő részekre hulló törmelék. (Például: a toronysisak lezuhanó cserepei és téglái a templomhajó tetőzetét megrongálják, omló kémény lesodorja az ereszpárkányt, hulló mennyezetvakolat megrongálja az orgonát, bútorzatot.)

Külön csoportban említhetők a „véletlen”, esetleges vagy egyedi helyzetből adódó károk, melyeket a szerkezeti elemek, részek egymásban okozhatnak. (Például: a nagy, súlyos tetőszerkezet szétnyomja a falakat.)

A vizsgált földrengéskor tűzkár nem keletkezett. Bár ma már zsindelyfedést szinte egy templomon sem alkalmaznak, mégis a földrengéskor keletkezett tűz veszélye továbbra is nagy, mert a belső berendezéstől a tetőszerkezetekig sok az éghető rész. Számolni kell az elektromos rövidzárlat által okozható tüzekkel is.

4. Javaslatok, észrevételek

Tekintve, hogy a templomok esetében már régóta álló és többször megsérült-javított építményekről van szó, a további károk elleni védelem elsősorban műszaki kérdés. A szerkezetek megerősítését úgy kell elvégezni, hogy az épület kb. 50 cm/sec² vízszintes irányú többletgyorsulást kibírjon.

A helyreállítás során a földrengések okozta károk elleni szükséges védelem főbb alapelveit az alábbiakban foglaljuk össze:

4.1. Lehetőleg egyszerű, a meglévőkhöz illeszkedő, új szerkezeteket kell alkalmazni.

A téglá- és kőfalak kis elemek kis elmozdulásával plasztikusan fogják fel a rezgéseket. Egy nagyobb és merevebb új rész lökését nem tudja az épület sem elasztikusan, sem plasztikusan követni.

Megfigyelt negatív példák:

– a torony belső, utólagosan beépített betonváz-részének elmozdulása vízszintes repedéseket, a felette és alatta levő falak omlását, összeropaszódását okozta. (Pl. Imecsfalva, rk. templom),

– a karzat megerősítésére készített betongerenda a végeivel érintkező szélső falpiléreket mozgásával szétfeszítette (pl. Kézdiszentkereszt, rk. templom).

4.2. Csak kifogástalan építőanyagot szabad használni, kifogástalan szakmunkával. A gyenge, rosszul összekapcsolt részek könnyebben mozdulnak el, válnak el egymástól. „Egy lánc erőssége mindig a leggyengébb láncszem erősségével egyenlő.”

Megfigyelt negatív példák:

– a gyengén hegesztett és összecsavazott vagy rosszul rögzített vonóvasak elpattannak vagy a falból kicsúsznak (pl. Kézdiszentkereszt, rk. templom),

– fél téglákkal rakott sarkok, tégladarabokkal végzett kiegészítések – a korábban keletkezett repedések tömítésére is! – összeomlottak, sarkak kifordultak, párkányok lehulltak (pl. Bélafalva, rk. templom tornya).

4.3. Melléépített toldalékok kerülendők, illetve azokat a főépülettel erősen össze kell kapcsolni. Ellenkező esetben a nagy tömegtől a kisebb elválí, meghajlik, megreped, „a nagy a kicsit ellöki magától”.

Megfigyelt negatív példák:

– a kapu feletti építmény elválása (pl.: Zágon, ref. templom)

– utólag épített, „mellétámasztott” támpillérek elválása (pl. Sepsikilyén, unitárius templom).

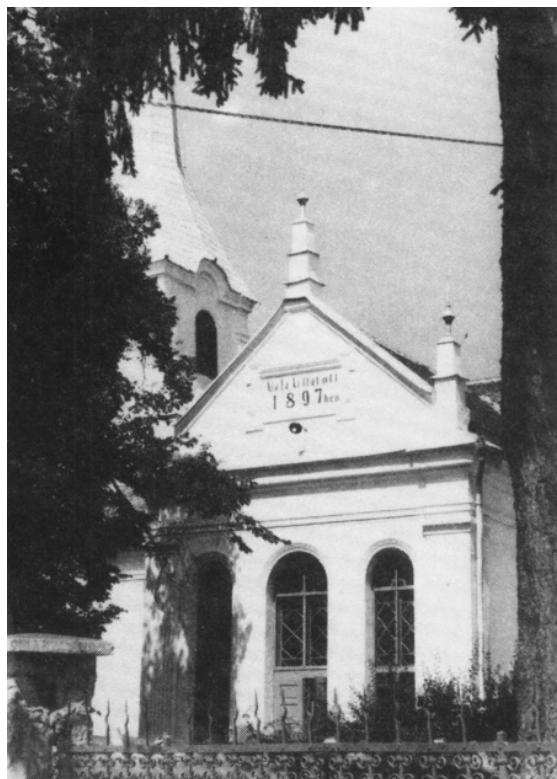
4.4. A helyreállítást alapos szakértői vizsgálat és statikai, építészeti és műemlékvédelmi tervezés alapján kell elkezdni.

Fel kell tárnai a szemmel nem látható károkat (pl. repedések, feszültségek, feltöltések stb.); a veszélyt okozó hiányosságokat (pl. a torony belső szerkezetéből elmozdított gerendák, földemek; ácsszerkezetekből hiányzó elemek stb.).

A statikai tervezésnek az egész épületre ki kell terjednie, nemcsak a sérült részekre. (Pl. betonkoszorút általában nem helyes csak a hajó vagy csak a szentély falain kialakítani.) A kárt okozó korábbi beavatkozásokat meg kell szüntetni. (Pl. a karzatok betonmellvédjeit, melyek megrongálták a falakat; a cementlábazatokat, melyek a párologást megakadályozzák a talajvizet magasabba emelik; a vakolt síkmennyezeteket lehetőleg kazettás mennyezetre kell cserélni.) A veszélyeztetett falképeket, értékesebb bútorokat különleges védelemben kell részesíteni, esetleg a templomból eltávolítani. A fűtést és elektromos berendezéseket a földrengés övezetekre előírt szabályok szerint szakemberrel kell megtervezetni és kivitelezni.

Ajánlott irodalom a Háromszéki-medence földrengéseiről:

1. Réthly Antal: A Kárpát-medence földrengései, 455-1918., Budapest, 1952.
2. Réthly Antal: Die Erdebekarte Ungars, Gerlandes Beitr. Geophysik Bd. XIII. H. 4., Pag.: 283-305., Leipzig, 1914.
3. Simon Béla: Sepsiszentgyörgy földrengései és az általuk okozott károk elleni védekezés, Budapest, 1946.
4. Zsíros-Mónus-Tóth: Hungarian Earthquake Catalog 456-1986, Budapest, 1988.
5. Constantinescu-Mârza: A computer-compiled and computer-oriented catalog of Romania's earthquakes during a millennium (984-1979), Geophysique, 24, Bucharest, 1988
6. Constantinescu-Mârza: Preliminaries to characterizing the Vrancea earthquake of August 30., 1986 Bucharest, 1988.
7. Karnic, C.: Seismicity of the European Area, Praha, 1988.
8. Radu, C.: Regimul seismic al regiunii Vrancea. Studii de Cercetări Geologice, Geofizice și Geografice, Seria Geofizică 3/1965. București
9. Atanasiu, I.: Cutremuri in România, Editura Academiei RSR, București, 1961.

Az 1990. június végi helyszíni bejárás jegyzőkönyve

A jegyzőkönyvben előforduló települések jegyzéke:

Aita Mare: Nagyajta – Aita Medie: Középajta – Aita Seacă: Szárazajta – Băţanii Mari: Nagybacon – Belani: Bélafalva – Belin: Bölön – Biborteni: Bibarcfalva – Bicfalău: Bikfalva – Borosneu Mare: Nagyborosnyó – Borosneu Mic: Kisborosnyó – Breţcu: Bereck – Cernat: Csernáton – Chichiş: Kőkös – Chilieni: Sepsikilyén – Chiuruş: Csomakőrös – Covasna: Kovászna – Dalnic: Dálnok – Estelnic: Esztelnek – Ereteghin: Eresztevény – Imeni: Imecsfalva – Let: Lécfalva – Mărtănuş: Kézdimartonos – Poian: Kézdiszentkereszt – Sinzieni: Kézdiszentlélek – Țirgu Secuiesc: Kézdivásárhely – Zagon: Zágon

A helyszíni bejárás során mintegy negyven templomot néztünk meg. További húsz-huszonöt templomról a földrengést követő napokban készült video- és fényképfelvételekről, illetve kárfelmérő jegyzőkönyvekből szereztünk információkat. Ezek alapján megállapítható, hogy a megye templomainak körülbelül háromnegyede szenvedett kisebb-nagyobb károkat a földrengés következtében.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy csak szemrevételezéssel megállapított sérülések alapján a tényleges károkat pontosan felbecsülni nem lehet. A nem látható, rejtett sérülések (pl. kövek elpattanása) és a felületeken jelentkező repedések mögötti nagyobb elválások, omlások a láthatóknál sokkal veszélyesebb károsodásokat jelenthetnek és az első becsléseknél nagyobb, költségesebb és igényesebb beavatkozást vonhatnak maguk után.

A tényleges károk és a szükséges helyreállítási munkák pontos, szakszerű felmérését minden egyes templom esetében külön-külön el kell végezni. A helyi adottságok és a többszáz éves tapasztalatok alapján a helyreállításokat úgy kell megtervezni és kivitelezni, hogy a sérült templomok a várhatóan újra és újra jelentkező földrengéseket is kibírják.

A fentieket figyelembe véve közreadjuk a megtekintett templomok és szemrevételezett súlyosabb károk rövid leírását.

Nagyajta (Aita Mare), unitárius templom és vár

A XV. században épült templom félnyolcszög záródású szentélye, hálóboltozata és mérműves ablakai máig fennmaradtak. Négyzetes alaprajú erődfalak veszik körül, sarkain erős, négyszögletes tornyokkal.

- torony Ny-i oldalán hosszanti repedés,
- karzat elmozdult;
- várfalak, bástyák kissé megrongálódtak.

Középajta (Aita Medie), ref. templom

A gótikus, félnyolcszög záródású szentéllyel épített templomot 1901-ben jelentős mértékben átalakították.

- tornyon É-D-i irányban hosszanti vékony repedés;

- belsőben torony felőli fal és mennyezeti boltív találkozásánál nagyobb repedések;
- tető megrongyant.

Szárazajta (Ajta Seacă), ref. templom

A falu plébániáját 1332-ben a pápai tizedjegyzékben említik. Középkori eredetű (?) temploma az 1802. évi földrengéskor súlyosan megsérült, s ezután építették az 1810-es, 20-as években a ma is álló újabbat.

- a torony minden oldalán hosszanti repedések!
- koszorú mentén vízszintes repedések, körös- körül, hangsúlyosabban a pillérfőknél,
- középső pillér közepén megrepedt,
- toronyablakok csúcsa berongyant, az óra számlapja lezuhant – omlásveszély!
- oldalsó kapu építvénye minden irányban összeropogt, főhajótól elvált.

Nagybacon (Băţanii Mari), ref. templom

A XV. században épült templomot a barokk korban átalakították, csak két gótikus kapuja maradt meg. Harangjait 1575-ben és 1615-ben készítették.

- kis repedés a diadalív közepén,
- templomhajó és torony kissé elvált, repedések,
- templomhajó és oldalsó kapu kissé elvált, repedések.

Bélafalva (Belani) rk. templom

A különálló torony és a templomépület 1756-ban épült barokk stílusban. Temetőjében igen szép sírkövek találhatók.

- különálló kaputornyon hosszanti és átlós repedések, a toronysisak s az alatta levő falvég súlyosan sérült, cserepek, párkányrészek lehullottak,
- a templombelsőben a mennyezet repedezett,
- a diadalíven átlós repedés

Bölon (Belin), unitárius templom

A falut 1334-ben említik a pápai tizedjegyzékben. A jelenleg is álló templom Pákey Lajos építész tervei szerint épült a többször átépített középkori épület helyén. A templomot erődítés veszi körül, mely a XVI. sz. végén a XVII. sz. elején épülhetett.

- különálló kaputornyon keresztirányban hosszanti repedések, különösen a toronysisak és az ablakok közötti felső részen,
- a templom két kis saroktornya összeropogott, elcsavarodott,
- a mennyezet boltívein s a karzatokon a vakolat több helyen megrepedezett, lehullt,
- ablakosztó kőoszlop elmozdult.

Bibarcfalva (Biborteni), ref. templom

Bibarcfalvát 1332-ben, 1333-ban és 1334-ben egyaránt említik a pápai tizedjegyzékben. A templom eredetileg a XIII-XIV. sz. fordulóján épülhetett. Többszöri átépítés után jelenlegi formáját az 1897-ben végzett helyreállítás után nyerte el.

- belső vakolatpillérek és a mennyezet találkozásánál hosszanti repedések,
- belsőben a torony felőli fal és mennyezet találkozásánál vízszintes repedések,
- toronycsillag eldőlt.

Megjegyzés: északi (ép!) falon XIV. sz.-i falkép: Szent László legendája, restaurálta Vigh István 1974-ben. 1975 júliusában két hétig tartó esőzés után a közeli hegyoldal megcsúszott, több házat magával sodort, a földtömeg a templom előtt kettévált és úgy haladt tovább, hogy maga a templomépület semmi kárt nem szenvedett.

Bikfalva (Bicfalău) ref. erődtemplom

Középkori gótikus templomát 1898-ban átépítették, részben lebontották. A torony felső részét 1945-ben Debreczeni László tervei szerint újjáépítették. A XV. századi együttesből a torony alja és az erődfalak egy része maradt fenn. A községben több mint húsz, többnyire barokk kúria áll ma is. A temetőben 1848-as honvédek sírkövei. Egyik harangja 1641-ből való.

- torony alsó boltívein és az ablakok ívén repedések,
- külső falon hajszálrepedések,
- erődfalmaradványok, kapuk kissé elmozdultak.

Nagyborosnyó (Boroșneu Mare) ref. templom

Az egyszerű, nagy, fehér tömegével a faluképet meghatározó templom 1871-ben épült.

- a déli kapu kétszintes védőépülete a főhajótól elvált,
- a torony és a hajó találkozásánál repedések,
- mennyezet a karzat felett megrepedezett.

Kisborosnyó (Boroșneu Mic) ref. templom

Az 1566-ban említett falu protestáns temploma egy korábbi épület XIX. századi átalakítása során kapta mai alakját.

- a torony felső része súlyosan összeroppedezett, tömbök kihulltak (alsó rész ép),
- vakolt mennyezet a karzat felett és az apszisban ropedezett,
- templomhajó falain vékonyabb repedések

Bereck (Brețcu) rk. templom

Az 1426-ban oláh faluként említett Bereck eredetileg nem tartozott a Székelyföld egyházi szervezetébe, hanem a brassói szász dekanatuson át közvetlenül az esztergomi főegyházmege része volt. Az erdélyi püspökök csak a XVIII. században tudták fennhatóságuk alá vonni.

Ekkor épült a ma is álló későbarokk Szent Miklós-templom.

- torony és templomhajó mentén súlyosabb repedések, a hajó boltíve átlósan ropedezett, harántfaltól elvált,
- torony falmezőin kisebb átlós és függőleges repedések,
- apszis ablakai felett széles repedések,
- É-Ny-i oldalán párkány leszakadt, a kémény teteje ledőlt.

Megjegyzés: a tornyot az 1977-es földrengés után vas vázzal erősítették meg.

Alsócsernáton (Cernat), ref. templom

Az eredetileg barokk templom 1680-ban épült, mai alakját az 1897. évi átalakítás során kapta.

- kisebb repedések a torony felső részén és a templom keleti falán.

Megjegyzés: az alsócsernátoni Damokos kúria – helytörténeti múzeum – is megsérült.

Alsócernáton (Cernat), rk. templom

A falu neve először az 1332-ben keletkezett tizedfizetési jegyzékben fordul elő. Mai katolikus templomát 1844-ben Zámblér János kanonok építtette.

- a falak összerepedeztek, a falazat néhol elmozdult,
- a tetőszerkezet és héjalás megsérült,
- a torony és a hajó találkozásánál súlyosabb, átlós repedések.

Megjegyzés: a paplak is elég súlyosan megsérült.

Felsőcernáton (Cernat), ref. templom

Egy korábbi épület átalakításával a XIX. században kapta a templom mai alakját.

- a torony és a hajó közt hangsúlyos elválás,
- a torony alsó részén közel vízszintes, erős repedések,
- belül a vakolat nagy foltokban lehullott, a mennyezetet keresztirányú repedések

Megjegyzés: a torony állapota életveszélyes.

Kökös, (Chichiş) unitárius templom

Az írásban 1461-ben fölbukkanó falu a XV. századnál sokkal korábbi, hiszen (majdani) unitárius temploma a XIII. század végén már állt. A korai templomot a XVI. században átalakították.

– különálló kaputorony felső részén, ablak körül átlós repedések, toronysisak cserepeiből több lehullott,

- a templom kívül ép, belül az apszis falán hosszú, íves repedés

Megjegyzés: A XIV. századi külső és belső falképek épek. Temetőjében XVIII-XIX. századi szép sírkövek.

Kökös, (Chichiş) ref. templom

A 350 ülőhelyes templom 1780-ben épült, miután a korábbi templom egy földrengés-kor összeomlott. Súlyos sérüléseket szenvedett az 1940. évi rengés-kor is.

- eresz alatti párkány repedezett, északi falon kb. 3 m szakasz lehullott (tetőszerkezet megereszkedett), kémény összeomlott,
- diadalíven repedések,
- nádra vakolt mennyezet a síkjában repedezett,
- oldalkapu-építmény főhajótól kissé elvált.

Kökös, (Cichiş) ortodox román templom

A bizánci stílus hatását mutató, de két homlokzati toronnyal is díszített templom az 1920-as években épült.

- a két tornyon alapoktól a toronysisakig vékony, függőleges repedések,
- hajszálrepedések a boltíves mennyezetben és az ablakoknál.

Sepsikilyén (Chilieni) unitárius templom

A falut 1332-ben említik a pápai tizedjegyzékben. A XIII. sz.-i eredetű templomot többször átépítették. Két gótikus építési periódus is kimutatható, melyek a XV. és XVI. sz.-ra tehetőek. Mai alakját az 1802-es építési eredményként nyerte el. A templom belső és külső falain értékes XV. századra datálható falképek vannak.

- hosszanti repedések a tornyon,
- falakon, sarkokon függőleges repedések,
- támpillérek elváltak,
- apszis falai körös körül kihajlanak,
- falképek kívül-belül sérültek és veszélyeztetettek!

Megjegyzés: a használaton kívüliség, a korábbi földrengések és rongálás következményeit csak fokozták az utóbbi földrengés okozta károk.

Csomakőrös (Chiurus) ref. templom

Kőrösi Csoma Sándor szülőfaluja.

A templom a XIII. században épült. Falában 1934-ben helyezték el Kőrösi Csoma Sándor márvány emléktábláját, a templom melletti mellszobor az 1960-as években készült.

- a torony súlyosan sérült; átlós és hosszanti mély repedések, eresz leomlott, toronysisak megroggyant,
- belsőben falakon, mennyezetnél repedések.

Kovászna (Covasna), ref. templom

Az először 1548-ban említett, nevezetes gyógyfürdőhely hatalmas temploma a XIX. század közepén épült.

- a torony és a hajó között repedések

Megjegyzés: a templomot az 1986. évi földrengés után megerősítették, restaurálták.

Dálnok (Dalnic), ref. templom

A középkori eredetű templomot később toronnyal bővítették, 1992-ben átalakították. Belső falakon rovásírásos és gótbetűs faliratok, falképmaradványok. A templom mellett áll a hetvenes években készült Dózsa György-szobor.

- egyes ablakoknál függőleges repedések,
- mennyezet összeroppedezett,
- belső falakon a vakolat néhol levált.

Megjegyzés: Bár a templom nem sérült meg súlyosan, a különleges történelmi és művészettörténeti értékeket képviselő falképek megóvása fokozott figyelmet kíván.

Esztelnek (Estelnic) rk. templom

A falut 1332-ben és 1334-ben említik a pápai tizedjegyzékben. Középkori, valószínűleg XIII. sz. végi eredetű templomát többször átépítették. A ma látható mű részletei a gótika korából valók, s a XV-XVI. sz. fordulójára datálhatók. A templom a zabolaihoz hasonlóan erődített volt.

- tornyon hosszanti repedések,
- kémény ledőlt,
- erődfalakban újabb repedések, kisebb omlások.

Megjegyzés: a közeli ferences kolostorban, melyben ma már csak 7 idős barát él, súlyosabb károk keletkeztek, különösen a belsőben: vakolat nagy foltokban lehullott; a mély nyílások nagyobb része régebbi repedések újbóli elmozdulásának eredménye.

Eresztevény (Erestehin), ref. templom

Korábbi templom 1811-ben épült, mellette található Gábor Áron sírja. Eresztevény ma Maksa (Moacs) része.

- a hajó nyergén ülő torony erősen összerepedezett (vízszintes, függőleges és átlós repedések),
- templomhajó mennyezete s a belső falak repedezettek.

Imecsfalva (Imeni), r. k. templom

A Szent Imrének emelt templomot először 1499-ben említi írott történeti forrás. A középkori épületet a XVIII. század második felében alakították át mai formájára, az 1977-es földrengés után tornyát vasbeton vázzal erősítették meg.

- erős repedések a hajó és a szentély falán,
- a torony és a hajó csatlakozásánál elválás,
- a torony ablakai körül max. 20 mm-es repedések,
- a hajó lefedésének magasságában a torony É-Ny-i irányban eltolódott.

Lécfalva (Leť), ref. templom

Az eredetileg a XVI. században épült templom mai alakját az 1878. évi átépítés során kapta.

- a különálló torony összerepedezett,
- a mennyezet boltozata összerepedezett, részben omladozott
- a karzat betonmellvédje a két első falpilléret szétfeszítette,
- az apszis hátsó része elvált, hosszanti repedések,
- vízszintes repedések a belső falpillérek, körös-körül,
- a templomhajó oromfalán súlyos, vízszintes repedés

Megjegyzés: az egész templomépület olyan súlyosan megrongálódott, hogy esperesei utasításra bezárták.

Kézdimartonos (Mártánus), rk. templom

Az 1567-ben említett falu temploma mai romantikus jellegű alakját a múlt század második felében kapta.

- a templomhajó falain függőleges és vízszintes repedések,
- belsőben a vakolat több helyen lehullott,
- az ablakívek felett repedések,
- a torony nyugati irányban 5-6 cm-re kihajlott, megroggyant,
- a torony és a hajó érintkezésénél súlyos repedések,
- a tetőhéjalás és a szerkezet megsérült.

Kézdimartonos (Mártánus) ortodox román templom

A barokk templom 1782-ben épült egy gazdag pásztor adományából. Belsőben korabeli és XIX. sz.-i falképek.

- belső boltíveken hosszanti, vékony repedések,
- ereszdarabok lehulltak,
- apszis ablakainak zárótéglái elmozdultak,
- főhomlokzaton vékony hosszanti, a toronysisak alatti részén átlós repedések,

- apszis É-K-i sarka megsüllyedt – boltíveken íves repedés,
- a karzat az érintkező falszakaszt kissé szétfeszítette.

Kézdiszentkereszt (Poian) rk. templom

A falut 1332-ben említik a pápai tizedjegyzékben. Középkori eredetű templomát az 1802. évi pusztító földrengés után teljesen megújították. Megemlítendő és megmen-tendő a hajó faszervezetű dongaboltozata.

- az egész templom súlyosan sérült, nagyon összerázkódott,
- a torony alsó és felső részén hosszanti és átlós repedések, ablakívek megrogy-gyantak (a torony középső része épebb, erősítések révén, de éppen emiatt a többi rész sérültebb),
- a templomhajó torony felőli fala kétfelé nyílik,
- a templomhajó ablakai körül repedések,
- a főhajó torony felőli falán és a szentély hosszanti falain átlós repedések,
- karzat utólagosan beépített betonparapetje az oldalsó falpilléreket szétfeszítette, a karzat boltívei megrepedtek, oszlopai megsüllyedtek,
- vonóvasak szétszakadtak, meghajlottak,
- a leomlott mennyezetvakolat megrongálta az orgonát.

Kézdiszentlélek (Sinzieni), rk. erődtemplom

A templomot valószínűleg Apor Kata, Sándor moldvai vajda felesége építtette 1401-ben. Ma a gótikus főkapu és szentély őrzi e korszakot, a főhajót barokk stílusban átépí-tették, az 1970-es években modern kereszthajóval bővítették.

- repedések az ablakok ívén és az eresztageozatain,
- bástyák – különösen a D-K-i bástya – megrepedtek.

Kézdivásárhely (Tîrgu-Secuiesc) ortodox román templom

Az igen szép, egyedi hangulatú, barokk templomot moldvai kereskedők építtették 1754-ben, tornya 1795-ben készült el.

- belsőben kisebb repedések a diadalívein, ablakok fölötti felrészén
- a hajó boltívein hosszirányú repedések

Megjegyzés: a repedések részben korábbi mozgások, süllyedés következményeiként jelentkeztek.

Kézdivásárhely (Tîrgu-Secuiesc) rk. ferences templom és kolostorépület

A hatalmas barokk épületegyüttest a XVIII. században emelték az 1696-ban alapí-tott középiskola fenntartására. Nevezetes a kolostor északi szárnyának stukkódíszes, bol-tozott teremsora.

- torony első falán, a kapu jobb és bal oldalán hosszanti repedések, sisak alatti abla-koknál körös-körül vízszintes repedés (!)
- az egyenes záródású szentély hátsó és oldalsó fala kihajlott, nagy repedéseket okozva a dongaboltozatok és a falak találkozásánál,
- karzat boltívei megrepedtek,
- a kolostorudvar díszes barokk kapubejárata erősen összeropadozott, hátrahajlott.

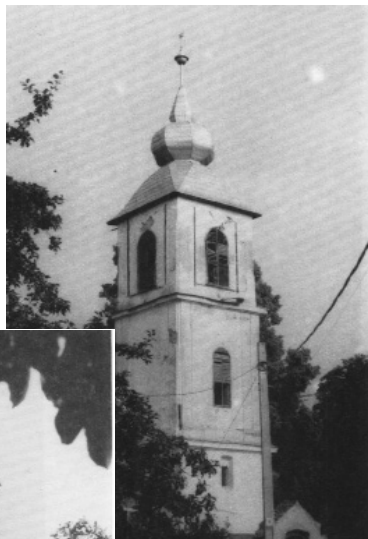
Zágon (Zagon) ref. templom

Mikes Kelemen szülőfaluja.

A hatalmas, 764 ülőhelyes templom 1782-ben épült, a kétszintes kapuépítmény emeleti szobájában Mikes Kelemen emlékének állított, állandó kiállítás.

A templomot egykori erődfal maradványai kerítik.

- súlyosabb repedések a torony és főhajó, valamint az oldalkapu portikusza és a déli fal között – épületrészek elváltak egymástól,
- az ablakok ívénél és támpilléreknél függőleges repedések,
- a vakolt plafon egész mezejében repedések,
- torony felőli falon repedések.

A segélyezés

A „Pro Domo Dei” segélyakció szervezői a befizetett összegekért erkölcsi és anyagi felelősséget vállalnak. A segélyalapot a Transsylvania Caritas segélyszervezet alapítványként kezeli a vonatkozó törvények és előírások szerint.

A segélyek megítéléséről az alapítvány kuratóriuma dönt. A kuratórium elnöke dr. Entz Géza professzor, tagja az Országos Műemléki Felügyelőség és más támogató szervezetek szakemberei.

Támogatást felekezetre való tekintet nélkül bármely Kovászna megyei egyházközség kérhet és kaphat. A támogatásokat a püspökségek javaslatainak figyelembevételével a műemléki érték, a keletkezett károk súlyossága és a tervezett helyreállítások szakszerű előkészítettségének szempontjai szerint közvetlenül az egyházközségekhez, illetve ha indokolt, a területi esperesi hivatalokhoz kell eljuttatni.

A segítség hatékonysága érdekében – a helybeli anyagihiány és a kedvezőtlen valutaváltási árfolyam miatt – a segélyek nagyobb hányadát, lehetőség szerint anyagok és eszközök formájában javasolt biztosítani, a segélyezetttek igényei szerint. Szakértők – mérnökök, restaurátorok – bevonását is elő kívánjuk segíteni.

A segélynyújtás céljairól, feltételeiről és formáiról, minden egyes támogatásról, rövid tájékoztatást küldünk az egyházak vezetőinek, a megye vezetőinek, az erdélyi műemlékvédő társaságoknak, a romániai központi műemlékvédelmi hivatalnak, egyes magyarországi szervezeteknek és sajtónak.

A támogatások felhasználását az egyházközségeknek igazolniuk kell.

Az alapítvány minden egyes támogató személynek és szervezetnek a segélynyújtásról időszakonként rövid tájékoztatást küld és a segélyben részesített közösségeknek megküldi a támogatók jegyzékét a befizetett összegnek feltüntetésével.

A „Pro Domo Dei”-akció természetesen nem helyettesíti a helybeli egyházközségek áldozatvállalását, de jelentős mértékben hozzájárulhat a munkák szakszerű végzéséhez. Az anyagi segítség mellett – különösen fontosnak tartjuk azt, hogy a magyarországi és a nemzetközi figyelem a közösségek erőfeszítéseinek erős erkölcsi támaszt is jelent.

